

Всеукраїнський експеримент як невід'ємний складник прогресивних змін в системі початкової освіти

Анжеліка Цимбалару, головний науковий співробітник відділу інновацій та стратегій розвитку освіти Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук.

У статті висвітлюються особливості відкритого в серпні 2016 року Всеукраїнського експерименту, мета якого – розробка и обґрунтування дидактико-методичного та навчального забезпечення навчально-виховного процесу в контексті реалізації основних концептуальних положень модернізації початкової освіти.

Стаття адресована вчителям, ученим, які проводять дослідження в сфері освіти, викладачам вищих педагогічних навчальних закладів та інститутів післядипломної педагогічної освіти, а також усім, кого зацікавить дана тема.

Результати аналізу стану початкової освіти в Україні переконливо доводять, що вона не повною мірою справляється зі своїми функціями на бажаному рівні. Про це свідчить тривала негативна динаміка погіршення здоров'я молодших школярів, спричинена як умовами навчання, так і певним перевищенням обсягу і надмірною складністю змісту освіти. Наприклад, кількість уроків ознайомлення з новим матеріалом на багатьох навчальних предметах значно перевищує кількість уроків, відведених на його застосування, закріплення і узагальнення. Нарощування обсягів навчального матеріалу в межах кожного предмета відбувається на фоні:

погіршення стану здоров'я дошкільників (частка першокласників з хронічними захворюваннями становить 30-35%) [1, с. 98];

зростання кількості навчальних предметів (за останні 20 років у 1 класі їх кількість зросла на 50 %, у 2 класі – на 30 %, у 3-4 класах – на 60 %) [1, с. 103];

вираженого перевищення навчального навантаження порівняно із гранично допустимими нормами (в 1-4 класах на 13-15 %) [1, с. 100].

Зазначені фактори спричиняють психофізіологічне перевантаження учнів, зниження інтересу до навчання, а також негативно впливають на результативність засвоєння матеріалу. Наведені дані переконливо доводять, що упровадження в систему шкільної освіти ідей гуманізації більшою мірою є декларативним. Водночас, як це зазначає президент НАПН України В. Г. Кремень, «перехід на компетентнісні засади навчання поки що не належним чином відбитий у навчальних програмах та підручниках, де домінує знаннява компонента змісту» [2]. На реалізації компетентнісно орієнтованого навчання як «важливого інструменту формування здатності учнів вільно використовувати одержані знання й уміння для вирішення різноманітних життєвих завдань [3]» акцентує увагу віце-президент НАПН

України, директор Інституту педагогіки НАПН України О. М. Топузів. Тож потреба у змінах і змінах не «тютюнових», а масштабних і системних, які здійснюються заради дитини, не викликає сумнівів. Тож логічно постає наступне питання: яким чином має відбуватись переформатовування?

Нині передбачається майже за рік розробити пакет документів від Державного стандарту загальної початкової освіти і навчальних програм до підручників, щоб з 2018-2019 навчального року запровадити навчання за оновленим забезпеченням. Тож без попереднього аналізу стану шкільної освіти взагалі та початкової зокрема і постановки проблемних питань пропонується готова відповідь – що треба зробити, щоб підвищити її якість та запроваджується відповідно оновлене нормативне, методичне і навчальне забезпечення нововведень.

Ураховуючи накопичений досвід, зрозуміло, що перш, ніж стверджувально відповідати на запитання про ефективність шляхів підвищення якості шкільної освіти, треба сформулювати запитання про те, чим, як і ким вона буде доведена. Провідна роль у цьому має бути відведена науці. Саме фахівці-науковці володіють методиками наукового дослідження, зокрема прогнозування, моделювання та експериментального доведення/спростування гіпотез. Але проблема полягає у тому, що досі зусилля науковців були переважно спрямовані на розроблення дидактико-методичного і навчального супроводу, який не мав прогностичного характеру. Натомість педагогічна наука покликана працювати на випередження і пропонувати до розгляду Міністерством освіти і науки експериментально перевірені сучасні методики, освітні технології і системи із проектним пакетом нормативного забезпечення їх запровадження у шкільну практику. Передусім треба виявити наявні проблеми. Для цього важливо провести опитування, здійснити аналізи і діагностики. Але і після цього ще не можна спрогнозувати, якою має бути шкільна освіта взагалі і початкова зокрема і як її модернізувати. Серед багатого арсеналу методик, освітніх технологій і систем треба обрати ті, що будуть найефективнішими та не впливатимуть негативно на роботу інших складників системи. Зазвичай ми думаємо, що найкращі технології – це закордонні і часто забуваємо про багатий досвід вітчизняних педагогів. Але і наявність прогресивного досвіду – ще не дає гарантії ефективної модернізації системи освіти. Ми ще не знаємо, як вона відреагує на зміни. Тому, перш, ніж запроваджувати освітні новації на теренах усієї країни, їх ефективність має бути перевірена експериментально-дослідним шляхом в реальному режимі навчального процесу окремих пілотних шкіл. Цей шлях реформування настільки очевидний і відомий, що ні в кого не викликає заперечень. Але чи завжди це робиться саме так? Якщо так, то чи завжди це робиться системно, виважено і відповідально? Чи відомо нам на вирішення яких конкретних проблем спрямовано певні дії, кроки модернізації? Яким має бути результат? Хто несе відповідальність за наслідки? А в педагогіці права на помилку не має, оскільки, говорячи словами героїні відомого кінофільму, «помилки, вчителів обходяться не менш дорожче, ніж помилки лікарів, хоч на перший погляд не так помітні».

Щоб відповісти на поставлені запитання аргументовано і переконливо, групою однодумців – науковців Інституту педагогіки НАПН України, фахівців Міністерства освіти і науки України, у тому числі Інституту модернізації змісту освіти, методистів, учителів-практиків підготовлено програму і відкрито (в серпні 2016 року) Всеукраїнський експеримент за темою «Дидактико-методичне та навчальне забезпечення реалізації концептуальних засад реформування початкової загальної освіти» на 2016-2020 роки. Експериментальна робота здійснюється в межах освітнього проекту «На крилах успіху». Нині у ньому 9 пілотних шкіл Дніпровської, Чернігівської областей та м. Києва. Порушують клопотання про долучення до експерименту ще понад 15 шкіл Черкаської, Запорізької, Кропивницької областей та м. Києва.

Окреслимо основні концептуальні положення, на яких ґрунтується експериментальна робота. Передусім увагу зосереджено на забезпеченні якості шкільної освіти на рівні не нижчому, ніж у країнах лідерах із надання якісних освітніх послуг. У цьому питанні розробники проекту акцентують увагу на трьох ключових взаємопов'язаних аспектах.

- Реформування системи шкільної освіти має відбуватись «знизу» – бути ініційованим педагогічною і батьківською громадськістю, а не «зверху» – Міністерством освіти і науки України, як це завжди і відбувалось. Агентом змін має бути шкільний учитель. Для цього у нього має бути вибір серед кількох новацій, які б враховували реалії шкільного життя і відповідали на виклики сьогодення. Одним словом були сучасними, ефективними та не входили у протиріччя із умовами навчання (як це буває з імпортованими новаціями).

- Ефективність роботи вчителя в умовах реформування має ґрунтуватися не тільки на його ентузіазмі, як це зазвичай і відбувалося, а й забезпечуватися якісним навчальним і методичним супроводом упровадження новацій. Особливо актуальним це стає в умовах постійного зниження престижності професії вчителя. Ще однією серйозною проблемою, яка вимагає детального методичного супроводу усіх новацій є те, що вже кілька років поспіль до педагогічних вишів вступають абітурієнти з найменшою кількістю балів ЗНО.

- Усім нововведенням у школі має передувати експериментальне підтвердження ефективності їх програмного та навчально-методичного забезпечення, адже всі школи країни одночасно не можуть бути майданчиком постійних експериментів, в яких задіяні діти. Як свідчить багаторічний досвід реформування системи шкільної освіти взагалі і початкової зокрема, будь-які спроби її модернізації без *попередніх системних* наукових досліджень їх впливу на розвиток дитини не дадуть очікуваних результатів. Саме ці два слова є ключовими – попередні і системні. Наприклад, щоб повною мірою забезпечити ефективність роботи школи за оновленими програмами, треба внести відповідні зміни до орієнтовних вимог щодо оцінювання навчальних досягнень учнів, що, у свою чергу, вимагає відповідних змін системи оцінювання в основній школі, а також

нормативних документах про ДПА (щодо обсягів текстів, кількості слів з орфограмами, словникових слів тощо), про ведення класного журналу, вже не говорячи про підручники та навчальні і методичні посібники.

Системність змін у межах експерименту передусім передбачає:

- підготовку цілісного пакету нормативного, дидактико-методичного та навчального забезпечення (проект Концепції початкової освіти – програмне забезпечення – дидактико-методичне забезпечення – навчальне забезпечення), яке має ґрунтуватись на глибокому аналізі стану шкільної освіти в Україні та урахувати позитивний досвід інших країн; охоплювати передшкільну ланку освіти (з метою забезпечення перспективності та наступності), а також навчальний і виховний процеси у нерозривній єдності;

- експериментальну перевірку ефективності підготовленого пакету в умовах реального навчального процесу на окремій вибірці пілотних шкіл із наступною корекцією доробку, з урахуванням результатів дослідження його впливу на особистісний розвиток учня; відкрите обговорення з педагогами-практиками, методистами, науковцями одержаних результатів;

- підготовку вчителів до роботи із новим нормативним, дидактико-методичним та навчальним забезпеченням ще до того, як воно увійде у шкільну практику, а не в процесі запровадження;

- нарешті головне: створення й експериментальна перевірка ефективності дидактико-методичного і навчального супроводу запровадження новацій в освітній процес має здійснюватись не окремими групами розробників з кожного навчального предмета, як це зазвичай робилось, а єдиним колективом фахівців, глибоко обізнаних з дидактики, методики початкової освіти та психології дітей молодшого шкільного віку – науковців, методистів, учителів. Такого досвіду в Україні не має – кожна навчальна програма розроблялась окремими колективами, у складі яких, до того ж, нерідко переважала кількість фахівців з вивчення навчального предмета в основній і старшій школі. Через це, незважаючи на наявність єдиних концептуальних засад, програми не були узгоджені ані на рівні змісту, ані на рівні організаційних аспектів навчального процесу. Зокрема одні навчальні програми побудувались лінійно-концентрично, інші – лінійно та більше нагадували календарне планування; в одних програмах кількість годин на вивчення тем не зазначалась, в інших окреслювалась, що регламентувало організацію навчального процесу; в одних програмах певні поняття не розглядались як складні для опанування учнями цієї вікової категорії, натомість в інших широко використовувалось. Тому особливої уваги потребує цілісний підхід до проблеми структурування змісту.

Проблема структурування змісту є одним зі складників реалізації цілісного підходу до розвитку початкової освіти і має вирішуватись комплексно. Звідси постає потреба в консолідації науково-дослідного потенціалу НАПН України щодо розвитку початкової освіти й об'єднання фрагментарних напрямів наукового пошуку у цій сфері, які здійснюються Інститутом проблем виховання (щодо змісту освітньої галузі «Здоров'я і

фізична культура» та «Мистецтво», а також виховного процесу в школі), Інститутом психології (щодо психологічного супроводу організації навчально-виховного процесу в початковій школі) і окремими підрозділами Інституту педагогіки – «предметними» відділами (приміром, зміст освітньої галузі «Мови і літератури» є предметом вивчення чотирьох відділів, діяльність яких потребує узгодження щонайменше на рівні формулювання тем), відділів порівняльної педагогіки, моніторингового дослідження якості освіти. Йдеться про необхідність створення науково-дослідного центру розвитку початкової освіти як структурного підрозділу Інституту педагогіки НАПН України. Його діяльність має бути спрямована на забезпечення:

цілісного, системного і планомірного процесу наукових досліджень розвитку початкової освіти, що має на меті підвищення її якості;

розширення ареалу наукових шкіл з дидактики початкової освіти та методик викладання навчальних предметів в початковій школі (зокрема іноземної мови, мистецтва, трудового навчання, фізичної культури тощо);

об'єднання наукових кадрів НАПН України і тісної співпраці Інституту педагогіки НАПН України з вищими навчальними закладами, які здійснюють підготовку майбутніх учителів початкової школи, інститутами післядипломної педагогічної освіти, які підвищують кваліфікацію педагогічних працівників школи I ступеня;

консолідації зусиль усіх зацікавлених у планомірному і системному аналізі шляхів розвитку початкової освіти й упровадження результатів дослідження у практику (МОН України, Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, громадських організацій, зарубіжних наукових установ і вищих навчальних закладів);

посилення впливу результатів наукових досліджень співробітників Інституту педагогіки НАПН України на державну освітню політику і підвищення іміджу науки в суспільстві.

Модернізація початкової освіти – однієї з найважливіших ланок загальної середньої освіти, яка закладає стартовий освітній капітал особистості, дуже відповідальний процес. Тому до підготовки нормативного та дидактико-методичного забезпечення ми підходимо виважено. Концептуальні засади початкової освіти було оприлюднено для обговорення. Ми одержали понад 500 пропозицій, які були взяті до уваги у процесі доопрацювання проекту Концепції. Результати обговорення засвідчили декларативність основних положень, на яких передусім має ґрунтуватись модернізація початкової освіти, зокрема дитиноцентризму. Це стратегічний системоутворювальний напрям, навколо якого можлива побудова цілісної освітньої системи із відповідними принципами, підходами, формами і методами. Цінним є те, що цей освітній орієнтир завдавався передусім суспільством, на нього звертали увагу діячі культури і мистецтва багатьох європейських країн. Він є основою побудови гуманної педагогіки, із особистісною орієнтацією навчання, а відповідно й діяльнісним підходом до його організації та компетентнісним – до визначення освітніх результатів. Саме на цих засадах ґрунтується експериментальне дидактико-методичне забезпечення для передшкільної підготовки та початкової освіти.

Особливість структурування змісту в експериментальних програмах полягає в його *міжпредметній інтеграції та практичній спрямованості*, що ґрунтується на урахуванні вікових особливостей учнів початкової школи – цілісності сприймання і пізнання навколишньої дійсності. Це дозволило запобігти його дублюванню у різних навчальних предметах, неузгодженості термінологічного поля та створити умови для підвищення пізнавального інтересу учнів. Наприклад, у програмі з математики пропонується формувати уявлення дитини про пряму як слід постійного руху точки в одному напрямі (без визначеного початку). Зверніть увагу: пряма – геометрична фігура, рух точки – фізичний процес. Далі формується уявлення учнів про площину як сліду руху прямої в одному напрямі (без визначеного початку), а простору – як сліду руху площини. Відповідно формується уявлення про те, що у нашому світі все рухається і розвивається. Ці аспекти також знаходять відображення у програмі з інтегрованого навчального предмета Всесвіт, в якій цілісно презентовано зміст навчальних предметів, які вивчались досі – Природознавство, Основи здоров'я і Я у світі. Водночас в експериментальних програмах закладено високий потенціал для синхронізації навчального і виховного процесів. У кожній з них передбачені дослідження, практичні роботи, екскурсії, зустрічі, навчальні проекти тощо.

У питанні вибору форм, методів, технології для реалізації експериментального програмного забезпечення ми перебуваємо на позиції створення освітнього простору учнів (на відміну від формування певного освітнього середовища). Це передбачає формування цілісності знань на засадах міжпредметної інтеграції й урахування вікових та індивідуальних особливостей дитини, що впливають на перебіг і результативність її навчальної діяльності. Вчитель, володіючи різноманітним педагогічним репертуаром, обирає найбільш доцільні для конкретного учня форми, методи та прийоми навчання. Методологію проектування освітнього простору учнів

Реформування шкільної освіти на засадах системного підходу дасть змогу уникнути дублювання змісту різних навчальних предметів та відповідно перевантаження учнів, нарешті досягти узгодженості навчального і виховного процесів, створити умови для покращення стану здоров'я учнів і підвищити інтерес до навчання. Водночас ефективність роботи вчителя в умовах реформування буде ґрунтуватися не тільки на його ентузіазмі, а й забезпечуватися якісним, експериментально перевіреним навчальним і методичним супроводом навчально-виховного процесу відповідно до вимог державних нормативно-правових актів. Він буде не тільки глибоко розуміти особливості змін, а й відчувати в них потребу і причетність до їх вибору та запровадженню у шкільну практику.

Насамкінець зазначимо, що ми не маємо права перетворювати усі школи країни в експериментальний майданчик і упроваджувати новації без належної апробації, урахування думки педагогів, батьків. Реформа має здійснюватись не заради реформи, а заради дитини! Ми запрошуємо педагогічні колективи, вчителів, методистів, науковців, які вболівають за долю початкової освіти, учня і вчителя початкової школи, до співпраці. Якщо

п
и
с
а

Ви підтримуєте поступовий і виважений шлях модернізації початкової освіти в експериментальному режимі – Вам з нами по дорозі!

Література

1. Про зміст загальної середньої освіти : Науково-аналітична доповідь / за заг. ред. В. Г. Кременя. – К. : НАПН України, 2015. – 118.
2. Кремень В. Г. У змісті шкільної освіти мають відбутися зміни / Василь Кремень // Дзеркало тижня. Україна. – 2015. – №9 – С. 2.
3. Топузов О. М. Компетентнісний підхід – стрижень наукових інновацій у навчанні / Олег Топузов // Освіта України. – 2016. – №32 (1487). – С. 10.
4. Цимбалару А. Д. Педагогічне проектування освітнього простору в школі І ступеня: теорія і практика : монографія / А. Д. Цимбалару. – К. : Педагогічна думка, 2013. – 692 с.